

Τα επιστημονικά επαγγέλματα στην αγορά εργασίας

*Χρήστος Ιωάννου**

Εισαγωγή

Τα θέματα της αγοράς εργασίας έρχονται συνεχώς στο προσκήνιο των δημόσιων συζητήσεων και αντιπαραθέσεων, ενώ παράλληλα η θεματολογία των αντιπαραθέσεων διευρύνεται. Οι απόπειρες εφαρμογής ή/και αντιγραφής «νεο-φιλελεύθερων» μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας εγείρουν θέματα σχετικά με την διοργάνωση των συμφερόντων στην αγορά εργασίας. Ένα από τα λιγότερο συζητηθέντα θέματα είναι αυτό των επιμέρους αγορών των κλειστών ή ρυθμιζόμενων επαγγελμάτων. Όμως οι συζητήσεις περί «εκσυγχρονισμού» ή «απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας δεν αντιμετωπίζουν τα εν λόγω ζητήματα σε σχέση με ολόκληρη την ιεραρχία της αγοράς εργασίας. Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να θέσει τις προϋποθέσεις για την αποφυγή της συνθηματολογικής αντιμετώπισης του θέματος των ρυθμιζόμενων επιστημονικών επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας. Αποτελεί εισαγωγή στην βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα των επιστημονικών επαγγελμάτων και το αρχικό μέρος ευρύτερου προγράμματος εμπειρικής έρευνας για την αγορά εργασίας των επιστημονικών επαγγελμάτων στην Ελλάδα.

* Διδάκτωρ Οικονομικών.

Τα επιστημονικά επαγγέλματα στην σύγχρονη κοινωνία

Καθώς τα διάφορα επαγγέλματα δεν έχουν την ίδια θέση στην κοινωνικοεπαγγελματική δομή και ιεραρχία, οι απόψεις για την ταξινόμηση και την ομαδοποίησή τους ποικίλουν. Ωστόσο στην διεθνή βιβλιογραφία γίνεται δεκτός ο βασικός διαχωρισμός μεταξύ της έννοιας *occupation* και της έννοιας *profession*, ο οποίος είναι δυνατόν να αποδοθεί ως διαχωρισμός μεταξύ κοινών επαγγελμάτων και επιστημονικών επαγγελμάτων. Ανεξάρτητα από τη θεωρητική τοποθέτηση έναντι των επιστημονικών επαγγελμάτων, είναι γεγονός που αυτού του είδους τα επαγγέλματα έχουν επεκταθεί με γρήγορους ρυθμούς. Υπάρχει σαφής σχέση μεταξύ της επέκτασης του τομέα των υπηρεσιών και των κατοχυρωμένων και ελεγχόμενων επαγγελμάτων, αυτό όμως δεν σημαίνει πως το σύνολο του τομέα των υπηρεσιών συντίθεται μόνον από επιστημονικά επαγγέλματα.

Στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία η επέκταση των επιστημονικών επαγγελμάτων είναι αντικείμενο ερευνών. Ο Millerson (1964:184) σημειώνει πως στην Αγγλία του τρέχοντος αιώνα «δημιουργούνταν ανά δεκαετία πάνω από είκοσι κατοχυρωμένα και ελεγχόμενα επιστημονικά επαγγέλματα». Η αύξηση αυτών των επαγγελμάτων έκανε τον Giddens (1983) να μιλά για ραγδαία τάση αύξησής τους καθώς υπολόγισε πως ο αριθμός των επαγγελματιών αυτής της κατηγορίας τριπλασιάστηκε μέσα σε είκοσι χρόνια. Ο McKimlay (1985:78) αντιμετώπισε αυτό το φαινόμενο μιλώντας για «νέες κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες». Τα επιστημονικά επαγγέλματα θεωρούνται ως τα κορυφαία στην κοινωνική ιεραρχία καθώς συνδέονται τόσο με ένα υψηλό κοινωνικό status, όσο και με τα υψηλά εισοδήματα που αποφέρουν. Σε κλασσικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της βρετανικής κοινωνίας όπως αυτή των Goldthorpe και Hope (1972, 1974) οι κορυφαίες ομάδες στην ιεραρχία των επαγγελμάτων είναι αυτές που ασκούν τα ιατρικά και τα νομικά επαγγέλματα ενώ και οι έξι πρώτες ομάδες ασκούν επίσης επιστημονικά επαγγέλματα.

Η έννοια του επιστημονικού επαγγέλματος είναι αρκετά σαφώς ορισμένη, παρά το γεγονός ότι τα επιστημονικά επαγγέλματα καθαυτά διαφέρουν μεταξύ τους. Ο ορισμός που χρησιμοποιείται στις στατιστικές του εργατικού δυναμικού καλύπτει τους αυτοαπασχολούμενους ή τους μισθωτούς που εργάζονται σε θέσεις που συνήθως απαιτούν πανεπιστημιακούς τίτλους. Το πλή-

θος των επιστημονικών επαγγελμάτων έχει γίνει αντικείμενο ταξινομήσεων από τις οποίες δύο είναι οι πλέον ενδιαφέρουσες. Η μία βασίζεται σε ιστορικά κριτήρια και η δεύτερη βασίζεται στον τύπο της εργασιακής σχέσης που συνάπτεται στο κάθε επιστημονικό επάγγελμα. Οι Carr-Saunders και Wilson (1933:3) αντιμετώπισαν την διαδικασία δημιουργίας των επιστημονικών επαγγελμάτων ως μια ιστορική διαδικασία και τα διαχώρισαν σε «παραδοσιακά», όπου περιλαμβάνονται επαγγέλματα με ιστορικές καταβολές όπως τα ιατρικά και τα νομικά, και σε «νεότερα επαγγέλματα λιγότερο εδραιωμένα». Ο Whitfield (1982:221-222) υπογράμμισε την σημασία διαχωρισμού των επαγγελμάτων με κριτήριο τον τύπο εργασιακής σχέσης βάσει της οποίας πραγματοποιείται η προσφορά εργασίας και όρισε δύο τύπους επιστημονικών επαγγελμάτων. Πρώτον αυτά που βασίζονται στην απευθείας συναλλαγή επαγγελματία-πελάτη και δεύτερον αυτά που επιτελούνται βάσει της σχέσης εργοδότη-υπαλλήλου. Στην πρώτη περίπτωση ο επαγγελματίας έρχεται σε μια εφάπαξ συναλλαγή με τον καταναλωτή. Στην δεύτερη περίπτωση ο επαγγελματίας παρέχει τις υπηρεσίες του βάσει μιας μονιμότερης εργασιακής σχέσης. Σχηματικά, η διαφορά είναι αυτή μεταξύ της αυτοαπασχόλησης και της μισθωτής απασχόλησης – αλλά δεν εξαντλείται σε αυτό.

Αν και υφίσταται συσχέτιση μεταξύ των εννοιών επιστημονικό και ελεύθερο επάγγελμα, αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε ελεύθερο επάγγελμα, (το οποίο ορίζεται από τον τύπο της εργασιακής σχέσης βάσει της οποίας ασκείται η επαγγελματική δραστηριότητα) είναι και επιστημονικό επάγγελμα. Ούτε το αντίθετο ισχύει. Κάθε επιστημονικό επάγγελμα δεν είναι και ελεύθερο επάγγελμα. Άλλωστε η πρόσφατη εμπειρία μετασχηματισμών στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις των επιστημονικών επαγγελμάτων χαρακτηρίζεται από αλλαγές στον τύπο της εργασιακής σχέσης βάσει της οποίας ασκούνται τα επιστημονικά επαγγέλματα. Είναι αξιοσημείωτη η περίπτωση των απασχολούμενων στην έρευνα κι ανάπτυξη (R & D) όπου η αναζήτηση επιχειρησιακής ευελιξίας τροποποίησε τις εργασιακές σχέσεις των επιστημόνων ερευνητών. Η μεταβολή αφορά την υποκατάσταση της τυπικής σχέσης μισθωτής εργασίας από νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης όπως η σύμβαση ορισμένου χρόνου, η ανάθεση έργου, η υπεργολαβία, δηλαδή μορφές που ωθούν τους επιστήμονες ερευνητές στην αυτοαπασχόληση και στο ελεύθερο επάγγελμα (Whittington, 1991).

Πέρα από την ταξινόμηση των επιστημονικών επαγγελμάτων,

ποικίλες κοινωνιολογικές και οικονομολογικές προσεγγίσεις επιχειρούν να ορίσουν το περιεχόμενό τους και την διαφορά τους με τα κοινά επαγγέλματα. Κατά κανόνα οι εμπειρικές προσεγγίσεις των κοινωνιολόγων και των οικονομολόγων αφορούν τα νομικά και τα ιατρικά επαγγέλματα, τα οποία έχουν χαρακτήρα κοινωνικού λειτουργήματος, με την έννοια ότι υπηρετούν υπέρτατες αξίες όπως η δικαιοσύνη κι η υγεία. Οι περισσότερες μελέτες στην αγγλική και την αμερικανική βιβλιογραφία έχουν γίνει γι' αυτά τα επαγγέλματα. Άλλωστε με αφετηρία αυτά τα επαγγέλματα διατυπώθηκαν και οι βασικές θεωρητικές παρατηρήσεις των T. Parsons και M. Weber σχετικά με τα επιστημονικά επαγγέλματα.

Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

Στην ανάλυση των επιστημονικών επαγγελμάτων είναι ιδιαίτερα σημαντική η συμβολή των νεο-βεμπεριανών μελετητών, που αντλούν τη μέθοδο προσέγγισής τους από τις διατυπώσεις του Weber στον πρώτο τόμο του *Economy and Society*, όπου αναλύεται η διαδικασία μέσω της οποίας οι κοινωνικές ομάδες επιδιώκουν την ρύθμιση των συνθηκών της αγοράς προς όφελός τους. Προς αυτήν την κατεύθυνση, οι νεο-βεμπεριανοί μελετητές θεωρούν τα επιστημονικά επαγγέλματα και τους φορείς των, ως νομικά προνομιούχες ομάδες ικανές να μονοπωλούν στον ένα ή τον άλλο βαθμό ορισμένες κοινωνικές και οικονομικές λειτουργίες. Σε αυτήν την κατηγορία των νεο-βεμπεριανών ανήκουν οι Freidson (1970, 1983), Johnson (1972), Berlant (1975), Parry και Parry (1976) και Parkin (1979).

Η έμφαση στην μονοπωλιακή θέση των επιστημονικών επαγγελμάτων αποτελεί τον κοινό τόπο των νεο-βεμπεριανών απόψεων. Σύμφωνα με τον Parkin (1979) αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση των επιστημονικών επαγγελμάτων, είναι ότι διεκδικούν και επιτυγχάνουν τον έλεγχο της αγοράς των υπηρεσιών τους, μέσα από τη δημιουργία νομικά κατοχυρωμένων μονοπωλίων και μέσα από τη χορήγηση αδειών άσκησης επαγγέλματος. Σύμφωνα με τους Parry και Parry (1976) η μετατροπή μιας εργασίας σε ελεγχόμενο επάγγελμα είναι προϊόν μιας στρατηγικής που επιδιώκει τον έλεγχο της αγοράς ορισμένων υπηρεσιών πρώτον, μέσα από τη λειτουργία αυτοδιοικούμενων ενώσεων των τυπικά ισότιμων επαγγελματιών, δεύτερον, μέσα από την κατοχύρωση περιορισμών στην εγγραφή μελών, και, τρίτον, –

σε ιδανικές περιπτώσεις— με την επιβολή νομικών κυρώσεων στους παραβάτες των επαγγελματικών δικαιωμάτων. Ο Freidson (1970) ενώ θεωρεί το δικαίωμα ελέγχου της επαγγελματικής δραστηριότητας από τους ίδιους τους επαγγελματίες ενός ορισμένου επιστημονικού κλάδου ως κύριο χαρακτηριστικό ενός επιστημονικού επαγγέλματος, καταλήγει στο συμπέρασμα (1983) πως δεν υπάρχει μοναδικός ορισμός λόγω της ποικιλίας του περιεχομένου και του τρόπου θεσμοποίησης των επιστημονικών επαγγελμάτων.

Η μονοπωλιακή θέση των επιστημονικών επαγγελμάτων είναι αποτέλεσμα μόνον της συλλογικής δράσης των ενδιαφερομένων επαγγελματιών για την οριοθέτηση των επαγγελματικών δικαιωμάτων τους στην αγορά εργασίας ή συνδέεται και με το περιεχόμενο των εργασιών τους καθεαυτών: Σε αυτό το θέμα ο Goode (1960) έχει υποστηρίξει πως δύο είναι τα κεντρικά χαρακτηριστικά του επιστημονικού επαγγέλματος. Πρώτον, η παρατεταμένη και εξειδικευμένη εκπαίδευση και κατάρτιση με βάση ένα ενιαίο σώμα επιστημονικής γνώσης. Δεύτερον, η αντιμετώπιση του επιστημονικού επαγγέλματος ως μιας παροχής υπηρεσιών προς το κοινωνικό σύνολο, που έχει εκτός από χαρακτήρα επαγγέλματος και χαρακτήρα λειτουργήματος. Σύμφωνα με τον Goode από τα δύο αυτά χαρακτηριστικά προκύπτουν τα παράγωγα χαρακτηριστικά που συχνά θεωρούνται ως εκδηλώσεις του επιστημονικού επαγγέλματος όπως ο έλεγχος, από το συλλογικό όργανο των υφιστάμενων επαγγελματιών, της μετάβασης από την εκπαίδευση και την κατάρτιση στην απασχόληση και ο νομικός περιορισμός στην άσκηση του επαγγέλματος.

Σε μια ανάλογη προβληματική ο Wilensky (1964) υποστήριξε ότι ο βαθμός επαγγελματικοποίησης μιας εργασίας κρίνεται από το βαθμό κατοχύρωσης της αποκλειστικότητας στο δικαίωμα άσκησης της και συναρτάται με την οριοθέτηση της τεχνικής επάρκειας των υποψήφιων επαγγελματιών μέσω αναπαραγωγής ορισμένων προδιαγραφών επαγγελματικής επάρκειας. Υποδειγματική είναι η μελέτη του Berlant (1975) η οποία εξετάζοντας τα μονοπωλιακά χαρακτηριστικά των επιστημονικών επαγγελμάτων, αναλύει την θεσμοποίηση του ιατρικού επαγγέλματος στις ΗΠΑ και την Βρεταννία και ερμηνεύει το πώς μια κοινωνική επαγγελματική ομάδα, επικαλούμενη ως ιδανικό τον επαγγελματισμό της, εδραίωσε ένα ρυθμιζόμενο επιστημονικό επάγγελμα με μονοπωλιακά χαρακτηριστικά. Από την ανάλυση αυτή προκύπτει πως μια σφαιρική αντιμετώπιση της θεσμοποίησης επιστημονικών επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας, απαιτεί την αναφορά στις κοινω-

νικές σχέσεις που θεσμοποιούνται, τους μηχανισμούς, τα υποκείμενα και τις συνθήκες που ευνόησαν την εν λόγω θεσμοποίηση.

Οι οικονομολογικές προσεγγίσεις

Η θεώρηση των επιστημονικών επαγγελμάτων ως μονοπωλίων στην αγορά εργασίας, βρίσκεται στο επίκεντρο των οικονομολογικών προσεγγίσεων των επιστημονικών επαγγελμάτων. Με αφετηρία το φαινόμενο περιορισμού του ανταγωνισμού και το θετικό εισοδηματικό αποτέλεσμα των ρυθμίσεων που ορίζουν την είσοδο και την άσκηση του επιστημονικού επαγγέλματος, από την οπτική των οικονομολόγων έχουν διατυπωθεί ριζικές κριτικές ως προς το ρόλο των επιστημονικών επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας και υπηρεσιών. Οι κυριότεροι υποστηρικτές της αντιμετώπισης των επιστημονικών επαγγελμάτων ως μονοπωλίων στην αγορά εργασίας βρίσκονται μεταξύ των οικονομολόγων της σχολής του Σικάγου, όπως ο Friedman (1962), ο Kessel (1958, 1970, 1972), και ο Rottenberg (1962).

Η κριτική των επιστημονικών επαγγελμάτων ως μονοπωλίων έχει διατυπωθεί στην καθαρότερη έκφρασή της από τον Friedman (1962). Σύμφωνα με τον Friedman οι περιορισμοί εισόδου σε ένα νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα επιδιώκονται από τα μέλη ενός τέτοιου επαγγέλματος με σκοπό να ελεγχθεί η προσφορά και να αυξηθούν οι τιμές των παρεχόμενων υπηρεσιών. Όσο για τις δικαιολογίες περί προστασίας των καταναλωτών θεωρείται ότι είναι απλά «εκ του πονηρού». Ο Friedman (1962:144) αναλύοντας τον τρόπο ρύθμισης των επιστημονικών επαγγελμάτων διέκρινε μεταξύ α) εγγραφής σε ένα επαγγελματικό σώμα, β) θεβαίωσης από το εν λόγω επαγγελματικό σώμα των τυπικών προσόντων του υποψήφιου επαγγελματία και γ) χορήγησης άδειας για την άσκηση του επιστημονικού επαγγέλματος.

Με άλλα λόγια και από την πλευρά των οικονομολόγων, τίθενται στο επίκεντρο της ανάλυσης το θέμα του περιεχομένου των επιστημονικών επαγγελμάτων και η ουσία της διαδικασίας επαγγελματικοποίησης (με την έννοια της κατοχύρωσης και του ελέγχου των επαγγελματικών δικαιωμάτων), ορισμένων εργασιών. Στη βιβλιογραφία ο Lees (1966), ενώ δεν επιχειρεί τον ορισμό του επιστημονικού επαγγέλματος, σημειώνει ότι το κεντρικό ζήτημα για την ύπαρξη των επιστημονικών επαγγελμάτων είναι ο τύπος οργάνωσης στην αγορά εργασίας ο οποίος είτε παρέχει τα τυ-

πικά προσόντα για την άσκηση ενός επαγγέλματος, είτε διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο στην αναγνώριση αυτών των τυπικών προσόντων. Οι Foley, Shaked και Sutton (1981) όρισαν το επιστημονικό επάγγελμα ως το σύνολο των ατόμων που απολαμβάνουν μονοπωλιακή δύναμη στην παροχή ορισμένων εργασιών, με σκοπό την εξασφάλιση της προσφοράς υπηρεσιών υψηλότερης ποιότητας από ό,τι θα συνέβαινε σε κάθε άλλη περίπτωση.

Ο ορισμός των Foley, Shaked και Sutton περιλαμβάνει τα δύο βασικά ζητήματα που εξετάζονται στην οικονομική βιβλιογραφία σχετικά με το ρόλο των επιστημονικών επαγγελματιών στην αγορά εργασίας. Πρώτον, τον περιορισμό του ανταγωνισμού και, δεύτερον, την ποιότητα των παρεχόμενων στον καταναλωτή υπηρεσιών. Ο έλεγχος της εισόδου στο επάγγελμα και ο περιορισμός του ανταγωνισμού έχει αυξητική επίδραση στο εισόδημα των ενδιαφερομένων επαγγελματιών. Αυτό κατά κανόνα δικαιολογείται ως το κόστος της υψηλότερης ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Θεωρητικά, η χορήγηση άδειας άσκησης ενός συγκεκριμένου επαγγέλματος διεκδικείται ως δικαίωμα με σκοπό τον έλεγχο των ουσιαστικών προσόντων των υποψήφιων επαγγελματιών. Όμως ο εν λόγω έλεγχος ασκείται κατά κανόνα, μόνον εφάπαξ στην έναρξη της σταδιοδρομίας ενός επαγγελματία και όχι κατά τη διάρκειά της.

Όσο η ασύμμετρη πληροφόρηση χαρακτηρίζει την σχέση μεταξύ των επαγγελματιών παροχής επιστημονικών υπηρεσιών και των καταναλωτών αυτών των υπηρεσιών, σε όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας των επιστημονικών επαγγελματιών. Η ασύμμετρη πληροφόρηση βασίζεται στο γεγονός ότι ο καταναλωτής δεν είναι σε θέση να αξιολογήσει την ποιότητα και την τελική χρησιμότητα των υπηρεσιών που αγοράζει. Υποτίθεται ότι η ποιότητα των υπηρεσιών είναι δυνατόν, λόγω της ασυμμετρίας στην πληροφόρηση, να διασφαλιστεί μέσω της δημιουργίας μιας επαγγελματικής ηθικής του θεσμοποιημένου και νομικά ρυθμιζόμενου επαγγέλματος. Σύμφωνα με τον Arrow (1963) η ανάπτυξη ενός θεσμοποιημένου επαγγέλματος και ενός κώδικα επαγγελματικής ηθικής είναι η λύση στο πρόβλημα της ασύμμετρης πληροφόρησης και διασφαλίζει την εμπιστοσύνη στην σχέση επαγγελματία-πελάτη/καταναλωτή. Σε αυτή την περίπτωση θεωρείται πως η προστασία και η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών εξαρτάται, όχι από τον ανταγωνισμό ως προς την τιμή των εν λόγω υπηρεσιών, αλλά από τον μονοπωλιακό έλεγχο του επαγγέλματος και την αναπαραγωγή της επαγγελματικής ηθικής.

Συλλογικότητα και κορπορατισμός

Η συνοπτική αναφορά στη βιβλιογραφία σχετικά με τα επιστημονικά επαγγέλματα δείχνει πως υπάρχουν δύο διαφορετικές οπτικές για την προσέγγισή τους. Η προσέγγιση που δίνει προτεραιότητα στην αναγκαιότητα (λόγω ασύμμετρης πληροφόρησης) του κλειστού ή ρυθμιζόμενου επαγγέλματος, επικαλείται την εξυπηρέτηση του συμφέροντος των καταναλωτών καθώς υποτίθεται ότι ο έλεγχος της προσφοράς επαγγελματικών υπηρεσιών εγγυάται την υψηλότερη ποιότητα των υπηρεσιών. Αντίθετα, η προσέγγιση που δίνει προτεραιότητα στην λειτουργία των επιστημονικών επαγγελμάτων ως μονοπωλίων της προσφοράς εργασίας, συμπυκνώνει μια περισσότερο κριτική προσέγγιση. Αν και δεν αμφισβητεί την πραγματικότητα της ασύμμετρης πληροφόρησης μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, υπονοεί πως οι φορείς των επιστημονικών επαγγελμάτων χρησιμοποιούν την ασυμμετρία στην πληροφόρηση και το επιχείρημα περί εγγύησης υψηλότερης ποιότητας υπηρεσιών, με σκοπό την απόκτηση και την αναπαραγωγή της μονοπωλιακής δύναμής τους στην αγορά εργασίας. Η μονοπωλιακή ισχύς μεταφράζεται σαφώς σε υψηλότερα εισοδήματα για τους φορείς των ελεγχόμενων επαγγελμάτων, χωρίς αυτό να εξασφαλίζει υπηρεσίες υψηλότερης ποιότητας και να εξυπηρετεί το συμφέρον των καταναλωτών.

Καθώς τα επιστημονικά επαγγέλματα έχουν, κατά κανόνα, μονοπωλιακά χαρακτηριστικά, δεν είναι ανεξήγητο το ότι πολλές επαγγελματικές ομάδες αναπτύσσουν συλλογικές δράσεις ώστε να αποκτήσουν το status του επιστημονικού και ρυθμιζόμενου επαγγέλματος και να εξασφαλίσουν υψηλότερα εισοδήματα. Εκ πρώτης όψεως status και υψηλά εισοδήματα πάνε μαζί. Όμως όπως ανέλυσε ο Phelps Brown (1977:101-144) δεν είναι τόσο το status καθευατό, όσο η ζήτηση και η προσφορά στην αγορά εργασίας, που ρυθμίζει το ύψος των αμοιβών. Το κατά πόσο η μονοπωλιακή θέση μιας επαγγελματικής ομάδας στην αγορά εργασίας είναι αποτέλεσμα του περιεχομένου της εργασίας της και των υπηρεσιών που παρέχει ή κοινωνικό δημιούργημα συλλογικής συνδικαλιστικής δράσης, είναι αντικείμενο συγκεκριμένης ανάλυσης κατά επάγγελμα.

Ούτως ή άλλως, η ζήτηση και η προσφορά στην αγορά εργασίας των επιστημονικών επαγγελμάτων δεν είναι εξωγενής και ανεξάρτητη από την συλλογική δράση των επιστημόνων επαγγελματιών και την οργάνωσή τους σε ενώσεις, οι οποίες δεν είναι τυπικές συνδικαλιστικές οργανώσεις, αλλά επιτελούν λειτουρ-

γίες ανάλογες με τα συνδικάτα των μισθωτών. Όπως σημείωσε ο Whitfield (1982:256) οι επιστημονικές επαγγελματικές ενώσεις μπορούν να ειπωθούν ως ιδιαίτερα αποτελεσματικά συνδικάτα τα οποία είναι ικανά να βελτιώνουν την οικονομική ευημερία των μελών τους χωρίς την ανάγκη να καταφεύγουν σε λιγότερο «ευπρεπείς» μεθόδους όπως οι απεργίες και οι στάσεις εργασίας. Επίσης, όπως έχει δείξει ο Berlant (1975: 183, 215) στην περίπτωση των ιατρικών επαγγελμάτων, τα οποία εμπεριέχουν κατεξοχήν ασύμμετρη πληροφόρηση μεταξύ επαγγελματιών και πελατών, έχουν υπάρξει είτε αντιμονοπωλιακά μέτρα κατά των ιατρικών επαγγελματικών ενώσεων, είτε τροποποιήσεις των νόμων για την χορήγηση άδειας ασκήσεως επαγγέλματος. Με δύο λόγια, τόσο η συλλογική δράση των επιστημόνων επαγγελματιών, όσο και οι κρατικές πολιτικές, αποτελούν τους αποφασιστικούς παράγοντες στην ρύθμιση των επιστημονικών-επαγγελματικών αγορών εργασίας.

Τα μονοπωλιακά δικαιώματα και οι περιορισμοί εισόδου στα επιστημονικά επαγγέλματα δημιουργούνται, κατά κανόνα, με νομοθετικές ρυθμίσεις. Βέβαια, των νομοθετικών ρυθμίσεων προηγείται η σύσταση και η δραστηριοποίηση των συλλογικών φορέων εκπροσώπησης των ενδιαφερομένων ομάδων επιστημόνων επαγγελματιών, οι οποίες αναπτύσσουν δραστηριότητα με σκοπό την ρύθμιση –μεταξύ άλλων και νομοθετική– των επιστημονικών-επαγγελματικών αγορών εργασίας. Το αν η νομοθεσία παίρνει πάντα τη μορφή που απαιτούν οι επαγγελματικές οργανώσεις των επιστημόνων, ή αν στην έκβαση των νομικών ρυθμίσεων λαμβάνεται υπόψη το δημόσιο συμφέρον και το συμφέρον των καταναλωτών, είναι αντικείμενο συγκεκριμένης ανάλυσης.

Σύμφωνα με την εμπειρία της Βρεταννίας οι ενώσεις των επιστημονικών επαγγελμάτων αναπτύχθηκαν παράλληλα με τον κλασικό συνδικαλισμό των μισθωτών. Όπως περιέγραψε ο Margerison (1980) την εποχή που αναπτύσσονταν τα trade-unions, παράλληλα αναπτύσσονταν και οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων, των λογιστών κ.λ.π. υπό μορφή ινστιτούτων, επιμελητηρίων και societies. Όμως στο εσωτερικό των επιστημονικών επαγγελμάτων, οι ενώσεις, τα επιμελητήρια και τα συμβούλια των επαγγελματικών ομάδων προϋπήρξαν των κλασικών συνδικαλιστικών οργανώσεων τους. Ο κλασικός συνδικαλισμός των επιστημόνων επαγγελματιών άρχισε να αναπτύσσεται με την αρχή της δεκαετίας του 1960. Σύμφωνα με τον Whitfield (1982:255-260) η ανάπτυξη του συνδικαλισμού των επιστημονικών επαγγελμάτων μπορεί να θεωρηθεί ως ένας συμβιβασμός

μεταξύ της επιθυμίας τους αφενός να έχουν μια συλλογική έκφραση και αφετέρου να διατηρήσουν μια ειδική σχέση με τους εργοδότες τους. Αυτός ο συμβιβασμός συχνά επιβλήθηκε από το γεγονός της μαζικής ένταξης επιστημόνων-επαγγελματιών σε σχέσεις μισθωτής εργασίας κυρίως στον τομέα των κρατικών υπηρεσιών.

Στη χώρα μας τα νομικά και τα ιατρικά επαγγέλματα αποτελούν τυπικά παραδείγματα κατοχυρωμένων και ρυθμιζόμενων επιστημονικών επαγγελμάτων, στα οποία προεξάρχοντα ρόλο διαδραματίζουν οι επιστημονικές-επαγγελματικές ενώσεις – οι δικηγορικοί και οι ιατρικοί σύλλογοι αντιστοίχως. Αντίθετα, λιγότερο κατοχυρωμένα και ρυθμιζόμενα παρέμειναν επαγγέλματα όπως τα οικονομικά ή νεότερα, όπως αυτά που συνδέονται με την πληροφορική και τα οποία, λόγω της επέκτασης των νέων τεχνολογιών και προϊόντων, αυξάνονται με γρήγορους ρυθμούς. Αυτές οι αγορές επιστημονικών επαγγελμάτων βρίσκονται σε διαφορετική φάση εξέλιξης σε σχέση με τις κατεξοχόν οργανωμένες αγορές εργασίας επιστημόνων επαγγελματιών, όπως είναι οι μηχανικοί, οι δικηγόροι και οι γιατροί, με τις επαγγελματικές οργανώσεις τους, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, οι Δικηγορικοί Σύλλογοι και ο Πανελλήνιος Ιατρικός Σύλλογος, αντιστοίχως.

Καθώς οι επιστημονικές-επαγγελματικές ενώσεις διαδραματίζουν τον κεντρικό ρόλο στη θεσμοποίηση και τη ρύθμιση των επιστημονικών-επαγγελματικών αγορών εργασίας, υπάρχει το θέμα της ένταξης των εν λόγω ενώσεων στις σχέσεις κοινωνίας και κράτους. Η προβληματική του μεσο-κορπορατισμού αποτελεί γόνιμη αφετηρία για την εξέταση του θέματος. Βέβαια, τα επιστημονικά επαγγέλματα, κυρίως τα παραδοσιακά, προϋπήρξαν της συζήτησης περί μεσο-κορπορατισμού, αλλά ο πολλαπλασιασμός των επιστημονικών-επαγγελματικών ενώσεων που αναπτύσσουν δραστηριότητα στην αγορά εργασίας και στην «πολιτική αγορά» είναι σχετικά πρόσφατο φαινόμενο.

Οι θεωρίες του κορπορατισμού γνώρισαν ιδιαίτερη ανάπτυξη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και αφορούν τις τριμερείς σχέσεις κράτους-εργοδοτών-εργαζομένων στις συλλογικές θεσμοποιημένες εκφράσεις τους. Η έννοια του μεσο-κορπορατισμού είναι πιο πρόσφατη. Χρησιμοποιείται ως πεδίο ανάλυσης των σχέσεων και επιδράσεων μεταξύ κράτους και επαγγελματικών συμφερόντων σε τομεακό ή κλαδικό επίπεδο. Στην περίπτωση των μεσο-κορπορατιστικών ρυθμίσεων δεν παρατηρούνται τριμερείς σχέσεις, ούτε τα συμφέροντα που εμπλέκονται

αφορούν άμεσα τη σχέση κεφαλαίου και μισθωτής εργασίας. Οι μεσο-κορπορατίστικες σχέσεις αφορούν το κράτος και επιμέρους ομάδες συμφερόντων, όπως είναι οι επαγγελματικές ενώσεις και τα επιμελητήρια (στο βαθμό βέβαια που αυτά έχουν αναπτύξει την οργανωτική δυνατότητα να μονοπωλούν την αντιπροσώπευση μιας διακεκριμένης επαγγελματικής κατηγορίας συμφερόντων). Στην ανάλυση του Cawson (1985) είναι αυτού του τύπου οι οργανώσεις των επιστημονικών επαγγελμάτων που διαπραγματεύονται μεσο-κορπορατίστικες ρυθμίσεις με το κράτος. Από την ανάλυση των Schmitter και Streeck (1985) συνάγεται πως η προσέγγιση των οργανώσεων που αντιπροσωπεύουν μεσο-κορπορατίστικά συμφέροντα επιστημονικών επαγγελμάτων αφορά αφενός την σχέση μεταξύ των εν λόγω οργανώσεων και των κρατικών υπηρεσιών. Στην ελληνική κοινωνία και οικονομία η θέση και η λειτουργία των πλέον γνωστών ομάδων ρυθμιζόμενων επιστημονικών επαγγελμάτων, όπως το ΤΕΕ και οι Δικηγορικοί και οι Ιατρικοί σύλλογοι, εμπίπτει σαφώς στην συζήτηση περί μεσο-κορπορατίστικών ρυθμίσεων και αποτελεί ένα θέμα που μένει να διερευνηθεί.

Συμπέρασμα

Τα ρυθμιζόμενα επιστημονικά επαγγέλματα αποτελούν μια ανεξερεύνητη πλευρά της ελληνικής αγοράς εργασίας και του εθνικού συστήματος εργασιακών σχέσεων, παρά το γεγονός ότι οι ενώσεις ορισμένων «παραδοσιακών» επιστημονικών επαγγελμάτων (π.χ. Δικηγόροι, Μηχανικοί, Ιατροί, κ.λ.π.) φαίνεται να δεσπόζουν στην κοινωνικο-οικονομική ζωή της χώρας.

Η προσέγγιση των επιστημονικών επαγγελμάτων προϋποθέτει την θεωρητική οριοθέτηση του θέματος και την αξιοποίηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία υπάρχει εκτενής συζήτηση για τον ρόλο και τα χαρακτηριστικά των επιστημονικών επαγγελμάτων. Κοινωνιολογικές και οικονομολογικές προσεγγίσεις φωτίζουν δύο βασικές πλευρές των επιστημονικών επαγγελμάτων. Πρώτον, την σημασία της συλλογικής συμπεριφοράς και δράσης των επιστημόνων επαγγελματιών στη ρύθμιση των επαγγελματικών δικαιωμάτων. Δεύτερον, τη σημασία του περιεχομένου της προσφερόμενης εργασίας-υπηρεσίας.

Η ιδιαίτερη βαρύτητα κάθε μίας από τις προαναφερθείσες πλευρές παραμένει ένα ανοικτό ζήτημα. Ούτως ή άλλως, ανεξάρτητα δηλαδή από το εάν το περιεχόμενο της προσφερόμενης ερ-

γασίας-υπηρεσίας «δικαιολογεί» την επιβαλλόμενη «μονοπωλιακού τύπου» ρύθμιση των επιμέρους αγορών εργασίας, η συλλογική δράση των επιστημόνων επαγγελματιών διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο στην ρύθμιση και αναπαραγωγή των επιστημονικών επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας. Αυτή η ρύθμιση λαμβάνει συχνά την μορφή μεσο-κορπορατιστικών ρυθμίσεων και σχέσεων. Στην περίπτωση της ελληνικής αγοράς εργασίας και του εθνικού συστήματος εργασιακών σχέσεων μένει να αναπτυχθεί η έρευνα για τη ρύθμιση των επιστημονικών επαγγελμάτων, τόσο των παραδοσιακών, όσο και των νέων.

Βιβλιογραφία

- Arrow K.J., «Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care», *American Economic Review*, vol. 53, No 5, December, 1963, σ. 939-973.
- Berlant J., *Profession and Monopoly: A Study of Medicine in the United States and Great Britain*, University of California Press, California, 1975.
- Carr-Saunders A.M. and Wilson P., *The Professions*, Clarendon Press, Oxford, 1933.
- Cawson A.I. (ed), *Organised Interests and the State Studies in Meso-Corporatism*, Sage, New York, 1985.
- Freidson E., *Profession of Medicine: A Study of the Sociology of Applied Knowledge*, Harper and Row, New York., 1970
- Freidson E., «The Theory of Professions: The State of the Art», στο Dingwall R., and Lewis P. (eds), *The Sociology of the Professions*, Macmillan, London, 1983.
- Friedman M., *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago, 1962.
- Foley P., Shaked A. and Sutton J., *The Economics of the Professions: An Introductory Guide to the Literature*, ICERD, Occasional Paper, L.S.E., 1981.
- Giddens A., *The Structure of the Advanced Societies*, Hutchinson, 1983.
- Goode W., «Encroachment, Charlatanism and the Emerging Profession: Psychology, Sociology and Medicine», *American Sociological Review*, vol. 25, 1960, σ. 902-932.
- Goldthorpe J.H. and Hope K., «Occupational Grading and Occupational Prestige», στο Hope K. (ed), *The Analysis of Social Mobility: Methods and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 1972.
- Goldthorpe J.H. and Hope K., *The Social Gradings of Occupation: A New Approach and Scale*, Oxford University Press, Oxford, 1974.
- Gravelle H.S.E., *Economic Analysis of Health Service Professions: A Survey for Sociologists*, Queen Mary College, Department of Economics, Paper, No 115, 1984.
- Halmos P., *The Personal Service Society*, Constable, London, 1970.
- Hickson D. and Thomas M., «Professionalism in Britain, Preliminary Measurement», *Sociology*, No 3, 1969, σ. 37-53.

- Johnson T., *Professions and Power*, Macmillan, London, 1972.
- Kessel R., «Price Discrimination in Medicine», *Journal of Law and Economics*, No 1, 1958, σ. 20-53.
- Kessel R., «The A.M.A. and the Supply of Physicians», *Law and Contemporary Problems*, No 35, 1970, σ. 267-283.
- Kessel R., «Higher Education and the Nation's Health: A Review of the Carnegie Commission Report on Medical Education», *Journal of Law and Economics*, No 15, 1972, σ. 115-127.
- Lees D., *Economic Consequences of the Professions*, Research Monograph, Institute of Economic Affairs, London, 1966.
- Margerison T., *The Making of a Profession*, The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London, 1980.
- McKinlay J., «On the Professional Regulation of Change», στο Halmos P. (ed), *Professionalisation and Social Change*, Sociological Review Monograph, No 20, 1985.
- Millerson G., *The Qualifying Associations*, Routledge and Kegan Paul, London, 1964.
- Parry N., and Parry J., *The Rise of the Medical Profession*, Croom Helm, London, 1976.
- Parking F., *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*, Tavistock Publications, London, 1979.
- Phelps Brown E.H., *The Inequality of Pay*, Oxford University Press, Oxford, 1977.
- Rottenberg S., «The Economics of Occupational Licencing», in *Aspects of Labor Economics*, N.B.E.R., Princeton University Press, 1962.
- Schmitter Ph.C. and Streeck W. (eds), *Private Interest Government - Beyond Market and States*, Sage, London, 1985.
- Whitfield K., «Professional Labour Markets», στο Creedy J. and Tomas B., *The Economics of Labour*, Butterworths, 1982.
- Whittington R., «The Fragmentation of Industrial R & D», στο Pollert A., (ed), *Farewell to Flexibility?*, Blackwell, 1991.
- Wilensky H.L., «The Professionalisation of Everyone?», *American Journal of Sociology*, September, 1964, σ. 137-158.

